

**KANCELARIA SEJMU
BIURO STUDIÓW
I EKSPERTYZ**



Biuro Studiów i Ekspertyz

**EKSPERTYZA
WYKONANA
NA ZLECENIE
BIURA STUDIÓW
I EKSPERTYZ**

Systemy wyborcze do parlamentu dwunastu europejskich państw postkomunistycznych

Marzec 1999

Włodzimierz Petroff

Ekspertyza

Nr 180

WSTĘP

W państwach Europy Środkowo-Wschodniej przeprowadzenie - po kilkudziesięcioletniej przerwie - wolnych, konkurencyjnych wyborów parlamentarnych stało się krytycznym punktem w procesie przekształcania reżimów komunistycznych w demokracje przedstawicielskie. W okresie od marca 1990 r. (wybory na Węgrzech i w NRD) do października 1991 r. (Polska) we wszystkich państwach regionu odbyły się konkurencyjne wybory parlamentarne. Wybory te, chociaż często nie spełniały standardów uczciwości, wolności i równości szans, zapoczątkowały jednak procesy demokratyzacji w regionie. Definiowanie demokracji w kategoriach konkurencyjnych wyborów, w których wyłonieni zostają najwyżsi decydenci, jest zbyt wąskie, jednak tak określone wybory są warunkiem *sine qua non* demokracji przedstawicielskiej - stają się one początkiem procesu budowy ładu demokratycznego, zaś każde kolejne wybory są tego procesu katalizatorem.

Przedmiotem tego opracowania są reguły wyborów do parlamentu w dwunastu europejskich państwach postkomunistycznych. Doświadczenia tych państw - różne systemy wyborcze i ich skutki polityczne - są bardzo cenne dla Polski, ponieważ w państwach regionu były wspólnym problemem reżimy komunistyczne, a dziś istotną, wspólną kwestią jest budowa ładu demokratycznego. Dzięki analizie porównawczej Polska może uniknąć błędów i skorzystać z pozytywnych doświadczeń państw regionu.

W opracowaniu poddano analizie dokumenty normujące prawo wyborcze: konstytucje, ustawy o wyborach do parlamentu oraz orzecznictwo konstytucyjne z tym związane. W oparciu o wyżej wymienione źródła dokonano prezentacji aktualnych systemów wyborczych - tzn. takich, które obowiązywały w ostatnio przeprowadzonych wyborach parlamentarnych w każdym z dwunastu państw będących przedmiotem niniejszego opracowania. Ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej oraz kontekst społeczno-polityczny zostały ze względu na rozmiar opracowania zaprezentowane tylko w niewielkim stopniu. Uwzględniono natomiast problem prawa wyborczego mniejszości narodowych, oraz regulacje prawa wyborczego dotyczące głosowania poza granicami kraju.¹

ALBANIA

Parlament Republiki Albanii jest jednoizbowy (KA art. 15-23). Według ordynacji wyborczej (G.Z. 1992/7556).² Zgromadzenie Ludowe liczy 140 posłów. Wyborca dysponuje jednym głosem. System wyborczy składa się z dwóch segmentów.

W segmencie większościowym następuje podział stu mandatów w okręgach jednomandatowych. W okręgu jednomandatowym mandat zdobywa kandydat, który otrzyma absolutną większość głosów w okręgu. W okręgach, w których warunek ten nie zostanie spełniony odbywa się druga tura wyborów, w której udział bierze dwóch kandydatów, którzy w pierwszej turze otrzymali najwięcej głosów. Mandat w drugiej turze otrzymuje kandydat, który zdobył w okręgu większość głosów.

W segmencie rekompensacyjnym następuje podział 40 mandatów.³ Celem istnienia tego segmentu jest proporcjonalizacja relacji między ilością uzyskanych głosów w pierwszej turze wyborów segmentu większościowego, a ostatecznie otrzymaną liczbą mandatów. Dyspropor-

1 Zagadnienia prawa wyborczego związane z finansowaniem partii politycznych w: Włodzimierz PETROFF - *Finansowanie partii politycznych w postkomunistycznej Europie*, BSE 1996.

2 Według ordynacji wyborczej z 1992 roku odbyły się wybory w 1992, 1996 i 1997 roku. Wyniki wyborów z 1996 roku zakwestionowała Partia Socjalistyczna, zaś wyniki wyborów z 1997 roku Partia Demokratyczna.

3 W 1996 i 1997 liczbę tę zwiększono do 55 mandatów.

cyjonalność spowodowana przez segment większościowy korygowana jest właśnie przez wprowadzenie tego rekompensacyjnego segmentu systemu wyborczego.

Podział mandatów rekompensacyjnych odbywa się według następujących zasad:

W podziale mandatów segmentu rekompensacyjnego biorą udział tylko ugrupowania (partie lub koalicje partii), które otrzymały przynajmniej cztery procent głosów ważnych, oddanych w całym kraju w pierwszej turze wyborów. Kolejność kandydatów na ogólnokrajowej liście rekompensacyjnej ustalana jest przez ugrupowanie polityczne. Z tej listy wykreślani są kandydaci, którzy zostali wybrani w pierwszej lub drugiej turze wyborów w segmencie większościowym.

Wstępny podział mandatów odbywa się według formuły d'Hondta: Głosy otrzymane przez każde ugrupowanie w pierwszej turze wyborów - w segmencie większościowym - w skali całego kraju dzielone są przez kolejne liczby naturalne (1, 2, 3, 4 itd.). Wyliczone w ten sposób ilorazy uszeregowane zostają w porządku od największego do najmniejszego. W takim porządku następuje wstępny przydział wszystkich 140 mandatów.

Od wstępnie ustalonej - w wyżej wymieniony sposób - liczby mandatów dla każdego ugrupowania uprawnionego do otrzymania mandatów w segmencie rekompensacyjnym odejmowana jest liczba mandatów, jakie dane ugrupowanie zdobyło w segmencie większościowym - łącznie w pierwszej i drugiej turze wyborów. W ten sposób obliczona zostaje liczba mandatów, jakie dane ugrupowanie otrzymuje w segmencie rekompensacyjnym.

Sposób podziału mandatów z segmentu większościowego i segmentu rekompensacyjnego ilustruje poniższa tabela:

Tabela I⁴

	A	B	C	D
Partia I	92	90	2	92
Partia II	38	6	32	38

Jak widać w powyższej tabeli dla ugrupowań, które zdobyły przynajmniej cztery procent głosów wstępnie, ustalona liczba mandatów identyczna jest z łączną liczbą mandatów zdobytych przez dane ugrupowanie.

4 W tabeli wykorzystaliśmy wyniki wyborów z 1992 roku - podział mandatów w przypadku Partii Demokratycznej i Partii Socjalistycznej. W tabeli poszczególne rubryki oznaczają:

A - Wstępnie ustalona liczba mandatów, w oparciu o formułę d'Hondta.

B - Ilość mandatów jaką dane ugrupowanie zdobyło łącznie w pierwszej i drugiej turze wyborów (w segmencie większościowym).

C - Ilość mandatów jaką dane ugrupowanie otrzymuje w segmencie rekompensacyjnym.

D - Łączna liczba mandatów jaką ugrupowanie zdobyło w segmencie większościowym (B) oraz w segmencie rekompensacyjnym (C).

BULGARIA

Parlament Republiki Bułgarii jest jednoizbowy. Narodno Sabranie liczy 240 posłów (KB art. 63). System wyborczy jest jednosegmentowy. Wyborca dysponuje jednym głosem. System wyborczy pozostał niezmienny podczas kolejnych trzech wyborów parlamentarnych.⁵

Kraj podzielony jest na 31 okręgów wielomandatowych, których terytorium pokrywa się z województwami.⁶ W okręgu wyborczym jest od 4 do 13 mandatów (średnio 7,7 mandatów w okręgu). Listy partyjne (koalicyjne) w okręgach są sztywne (kolejność kandydatów na liście - ustalona przez partię - nie ulega zmianie, wyborca głosuje na całą listę). W podziale mandatów udział biorą partie lub koalicje partyjne, które otrzymały co najmniej cztery procent głosów ważnych oddanych w całym kraju. Podział mandatów odbywa się w okręgach w oparciu o formułę d'Hondta

Wyborca głosując wybiera w kabinie kartę wyborczą partii (koalicji), na którą chce oddać głos, następnie wkłada ją do urzędowej koperty oraz po wyjściu z kabiny wrzuca ją do urny wyborczej. Karty wyborcze poszczególnych partii (koalicji) oznaczone są kolorami (jednolitym kolorem lub zestawem kolorów). Na karcie znajduje się nazwa partii (koalicji) oraz jej kandydaci w okręgu, umieszczeni w kolejności ustalonej przez partię (koalicję). Użycie kolorowych kart nawiązuje do dziewiętnastowiecznych tradycji demokratycznych. Od wyborów parlamentarnych w 1883 roku kolor niebieski był kolorem konserwatystów. Nieco później kolor pomarańczowy stał się kolorem agrariuszy (ludowców). Od 1990 roku karta wyborcza Związku Sił Demokratycznych jest koloru niebieskiego, a ludowców (BZNS) - koloru pomarańczowego.

REPUBLIKA CZESKA

Zasady ogólne - konstytucyjne

Parlament Republiki Czeskiej składa się z dwu izb: Izby Poselskiej liczącej 200 posłów wybieranych na okres czterech lat oraz Senatu liczącego 81 senatorów wybieranych na okres sześciu lat. Co dwa lata wybiera się jedną trzecią składu Senatu (KCZ art. 16).

Ordynacja wyborcza nie zawiera żadnych przywilejów dla mniejszości. Kandydaci mniejszości narodowych (komitetów wyborczych, partii) biorą udział w wyborach na takich samych zasadach jak inni aktorzy sceny politycznej.

Wyborca nie może głosować poza granicami kraju.

System wyborczy do Izby Poselskiej

Izba Poselska liczy 200 posłów. Wybory do niej odbywają się na zasadzie proporcjonalnej w ośmiu wielomandatowych okręgach, których granice pokrywają się z województwami. Są to okręgi duże, średnio w okręgu jest dwadzieścia pięć mandatów. Wyborca dysponuje jednym głosem.

⁵ Ordynacja wyborcza - DW 76/1991, obowiązywała w trzech kolejnych wyborach: w 1991, 1994 i 1997 roku.

⁶ Wyjątek stanowi Miasto Stołeczne Sofia, podzielona na trzy okręgi wyborcze, oraz województwo Płowdiw, podzielone na dwa okręgi wyborcze (miasto Płowdiw, oraz pozostała część województwa).

I. Ustalenie liczby mandatów w poszczególnych województwach

Liczba mandatów w wielomandatowym okręgu wyborczym jakim jest województwo nie jest wyliczona wstępnie w oparciu o tak zwaną normę przedstawicielską. Czeska ordynacja w sposób najbardziej oryginalny, a zarazem precyzyjny ustala tę normę. Następuje to dopiero po ustaleniu wyników głosowania. Jest to procedura, która zapewnia uniknięcie arbitralności charakterystycznej dla ustalenia liczby mandatów w okręgach wielomandatowych przed ustaleniem wyników głosowania.⁷

CKW określa liczbę posłów wybieranych w poszczególnych okręgach w sposób następujący: sumę wszystkich głosów ważnych oddanych w skali całej republiki dzieli przez dwieście mandatów - tylu posłów liczy Izba Poselska. Liczba w ten sposób uzyskana i zaokrąglona do jedności jest republikańską normą (kwotą) przedstawicielską. Następnie liczbę ważnie oddanych głosów w każdym województwie dzieli się przez normę przedstawicielską i w ten sposób określa się ilość mandatów do przydzielenia w danym okręgu wielomandatowym (województwie). Jeżeli w ten sposób nie przydzielono wszystkich mandatów, CKW przydziela pozostałe mandaty kolejno tym wielomandatowym okręgom wyborczym, które wykazują największą resztę pozostającą po dzieleniu dokonany w pierwszym etapie przydziału. W przypadku równości reszt decyduje losowanie.

II. Dopuszczenie partii do pierwszego etapu obliczenia głosów⁸

Centralna Komisja Wyborcza ustala ile głosów otrzymały poszczególne partie i koalicje partyjne w całej republice (łącznie we wszystkich okręgach wyborczych) i jaki procent głosów otrzymały one w skali całej republiki. W oparciu o te ustalenia CKW określa, które partie i koalicje partyjne spełniły warunek osiągnięcia wymaganych progów wyborczych, które uprawniają do udziału w przydziale mandatów (dopuszczenia partii do pierwszego etapu obliczenia). Progi wyborcze - obliczane jako procent wszystkich głosów ważnych oddanych w skali całej Republiki - są następujące:

- a) dla partii politycznych próg wynosi pięć procent,
- b) dla koalicji złożonej z dwóch partii - siedem procent,
- c) dla koalicji złożonej z trzech partii - dziewięć procent,
- d) dla koalicji w skład której wchodzi więcej niż trzy partie - jedenaście procent.⁹

Określone w ustawie warunki obniżają każdy z ww. progów o jeden punkt procentowy.¹⁰

W arytmetycznym ciągu - jaki stanowią wyżej wymienione progi - praktycznie istotny jest jednak pierwszy, pięcioprocentowy próg, ponieważ pozostałe progi nie obowiązują jeżeli koalicja kilku partii rejestruje się jako jedna partia polityczna. W wyborach parlamentar-

⁷ Norma przedstawicielska najczęściej ustalana jest przez podzielenie liczby mieszkańców lub liczby wyborców przez ilość mandatów w całym kraju. Wybór jednej z tych opcji faworyzuje arbitralnie pewne ugrupowania i rejony (różnice w sytuacji demograficznej). Tak ustalona norma przedstawicielska nie bierze również pod uwagę frekwencji, która znacząco może różnicować ilość głosów niezbędnych do uzyskania mandatu, ponieważ nie uwzględnia ile głosów ważnych potrzebnych jest do uzyskania mandatu w okręgu wielomandatowym.

⁸ W oryginale: „Postup politckych stran a koalic do prvnho skrutinia” - przyp. W.P.

⁹ Eskalację progu wyborczego dla koalicji wprowadzono już w ordynacji z 1992 roku.

¹⁰ Warunki obniżające ww. progi wymieniono w § 49 p. 4 w praktyce nigdy nie wystąpiły. W Ordynacji wyborczej, według której odbyły się wybory w 1990 r. do Czeskiej Rady Narodowej, jak również do Zgromadzenia Federalnego Czecho-Słowacji istniał tylko jeden, pięcioprocentowy próg.

nych¹¹ w 1992 roku Unia Społeczno-Liberalna (LSU) - będąca faktycznie koalicją trzech partii¹² - otrzymała 6,5 procent głosów i uczestniczyła w podziale mandatów.¹³

III. Pierwszy etap podziału mandatów

Partie i koalicje, które spełniły warunki związane z progami wyborczymi dopuszczone są do podziału mandatów w pierwszym etapie. Sumę wszystkich głosów oddanych na ww. partie w okręgu wielomandatowym (województwie) dzieli się przez liczbę mandatów jakie zostały okręgowi przydzielone. Do dzielnika (liczby mandatów) dodaje się jeden. Liczba uzyskana drogą tego dzielenia (tzw. Hagenbach-Bischoff quota) i zaokrąglona do jedności stanowi okręgową kwotę wyborczą. Mandaty przydzielane są w każdym okręgu w taki sposób, że sumę głosów jaką otrzymała partia w okręgu dzieli się na wyliczoną dla tego okręgu kwotę, a partii przydziela się tyle mandatów ile razy okręgową kwotę mieści się w liczbie głosów oddanych na partie w okręgu. W ten sposób przydziela się mandaty wszystkim partiom w okręgu. Procedurę taką stosuje się kolejno we wszystkich okręgach wielomandatowych (województwach).

W ramach listy partyjnej w okręgu mandaty przydzielane są kandydatom według kolejności w jakiej partia umieściła ich na karcie do głosowania. Jeżeli jednak przynajmniej dziesięć procent wyborców w okręgu głosujących na daną partię, skorzystało z prawa głosu preferencyjnego, to wówczas w pierwszej kolejności otrzymuje mandat ten kandydat z listy, który uzyskał większość bezwzględną głosów tych wyborców jego partii, którzy skorzystali z prawa głosu preferencyjnego. Jeżeli więcej kandydatów spełnia powyższy warunek i partii przyznano więcej mandatów, wówczas mandaty otrzymują kandydaci w kolejności uzyskania najwyższej liczby głosów preferencyjnych (przy równej liczbie głosów preferencyjnych decyduje kolejność kandydata na karcie do głosowania).¹⁴

Wszystkie mandaty nie zostają oczywiście - według powyższej formuły - przydzielone, ponadto każdej partii pozostają głosy resztkowe¹⁵ w każdym okręgu wyborczym, dlatego odbywa się drugi etap przydziału mandatów.¹⁶

IV. Drugi etap przydziału mandatów

Przewodniczący CKW po zakończeniu pierwszego etapu ogłasza jego wyniki i powiadamia o nich partie, które w nim uczestniczyły. Najpóźniej dwanaście godzin po zakończeniu pierwszego przydziału upoważniony przedstawiciel partii składa w Centralnej Komisji Wyborczej listę partyjną z kandydatami, którzy będą uczestniczyć w drugim przydziale mandatów. Liczba kandydatów na tej liście jest nieograniczona, jednak umieszczeni na niej mogą być tylko kandydaci, którzy kandydowali w którymś z okręgów wyborczych i nie otrzymali mandatu w pierwszym przydziale. Kolejność na tej liście - ustalona przez partię - nie ulega już żadnej zmianie.

Kwota w drugim przydziale obliczana jest również według formuły Hagenbach-Bischoffa, w tym przypadku jednak w skali całego kraju. Oblicza się ją w ten sposób, że sumę wszyst-

11 Do jednoizbowego parlamentu Republiki Czeskiej, który był wówczas częścią Federalnej Republiki Czecho-Słowacji.

12 W skład LSU wchodziły Partia Socjalistyczna, Partia Agrarna i Partia Zielonych.

13 Wzbudziło to wówczas liczne kontrowersje. Por. np. „Hospodarske Noviny” - 12 VI 1992 r.

14 Wyborca może głosować na listę (na kolejność kandydatów ustaloną przez partię) lub zaznaczyć w ramach listy swoje pozytywne preferencje, najwyżej wobec czterech kandydatów z listy.

15 Są to głosy, które pozostały po podzieleniu ogólnej liczby głosów oddanych na partię przez kwotę okręgową - czyli liczbę głosów niezbędną do uzyskania w danym okręgu jednego mandatu - i przydzieleniu partii odpowiedniej do ilorazu dzielenia liczby mandatów.

16 W oryginale „druhe skrutinium” - przyp. W.P.

kich resztkowych głosów partii w skali całej republiki dzieli się przez ilość mandatów - pozostałych jeszcze do obsadzenia - plus jeden. Każdej partii politycznej lub koalicji przydziela się tyle mandatów ile razy kwota republikańska mieści się w sumie głosów resztkowych oddanych w skali kraju na tę partię. Jeżeli i wówczas nie zostaną rozdysponowane wszystkie mandaty, to przydziela się je wówczas według zasady największych reszt dzielenia. Ordynacja przewiduje dalsze procedury - aż po losowanie - w celu podziału wszystkich mandatów.

Mandatów przydzielanych w drugim etapie podziału w praktyce jest niewiele. Według naszych własnych obliczeń w wyborach do Izby Poselskiej w 1998 stanowiły one siedem i pół procenta wszystkich mandatów.¹⁷

Jeżeli zwolni się mandat, nie przeprowadza się ponownych wyborów, lecz obejmuje go „zastępca” tzn. kandydat tej samej partii, z tego samego okręgu, następny w kolejności po posłach, którzy uzyskali mandaty w wyborach parlamentarnych. Podstawą ustalenia tej kolejności jest tylko wynik pierwszego etapu przydziału mandatów.

System wyborczy do Senatu

W wyborach do Senatu kraj podzielony jest na 81 jednomandatowych okręgów wyborczych. W ordynacji wyborczej - precyzyjnie podano zasady podziału na okręgi, ich granice, oraz wykaz okręgów (w aneksie do ustawy wyborczej).¹⁸ W okręgu jest około 127 tys. wyborców. Liczbę tę otrzymuje się dzieląc liczbę wszystkich uprawnionych do głosowania przez 81. W przypadku jeżeli ilość wyborców w okręgu jest mniejsza lub większa o piętnaście procent od normy krajowej, ustalonej w przytoczony powyżej sposób, wówczas konieczne jest odpowiednie skorygowanie granic okręgów, tak by ilość wyborców w okręgu nie naruszała wyżej wspomnianej piętnastoprocentowej normy.

Wybory do Senatu odbywają się według systemu większościowego w 81 okręgach jednomandatowych. Mandat uzyskuje kandydat, który otrzyma ponad połowę ważnych głosów w okręgu. Jeżeli w okręgu żaden kandydat nie spełni tego warunku, wówczas odbywa się - tydzień po zakończeniu głosowania - druga tura wyborów. Uczestniczy w niej dwóch kandydatów, którzy w pierwszej turze otrzymali najwięcej głosów. W drugiej turze mandat otrzymuje ten z kandydatów, który otrzymał większość głosów ważnych.

W związku z tym, że Konstytucja przewiduje że co dwa lata następuje odnowienie (ponowne wybory) jednej trzeciej mandatów w Senacie, ustalono, że w pierwszych wyborach do Senatu, które odbyły się w listopadzie 1996 roku, w jednej trzeciej okręgów kadencja senatorów będzie trwała dwa lata, w kolejnej jednej trzeciej okręgów cztery lata i tylko w pozostałych okręgach wybrano senatorów na pełną, sześcioletnią kadencję. Poczynając od wyborów w 1998 roku - w których została odnowiona jedna trzecia składu Senatu, wszyscy senatorowie będą wybierani na ustawową sześcioletnią kadencję.

W przypadku wygaśnięcia mandatu do Senatu, w okręgu odbywają się wybory uzupełniające.

¹⁷ Obliczenia własne w oparciu o dane z: „Lidove Noviny” - 28 VI 1998.

¹⁸ Zob. załącznik do ustawy wyborczej -SbZ 247/1995 Priloha c. 3.

SŁOWACJA

Parlament Republiki Słowackiej jest jednoizbowy - Rada Narodowa liczy 150 posłów (KSA - art. 73). System wyborczy jest jednosegmentowy. Wyborca dysponuje jednym głosem. Wyborca może głosować tylko w kraju. Powyższe zasady, obowiązywały w ordynacji wyborczej, według której odbyły się ostatnie wybory (ZbZ 181/1998), jak również w poprzednich wyborach.

W ordynacji wyborczej do Słowackiej Rady Narodowej (SRN) progi wyborcze wynosiły: w 1990 r. trzy procent w skali kraju; w 1992 i 1994 - pięć procent dla jednej partii, siedem procent dla koalicji złożonej z dwóch lub trzech partii, oraz dziesięć procent dla koalicji złożonej z więcej niż trzech partii. Specyficznym pojmovany próg wyborczy wprowadzony w 1998 r. omówimy poniżej.

W wyborach w latach 1990 - 1994 kraj podzielony był na cztery okręgi wyborcze, a w 1998 r. kraj stanowił jeden okręg wyborczy.

W Czechach i na Słowacji zachowano podobne etapy przydziału¹⁹ i formuły elektoralne w przeliczaniu głosów na mandaty. W obu krajach zachowano również możliwość oddawania głosów preferencyjnych na kandydatów z tej samej listy, bądź też głosowania na kolejność ustaloną na liście przez partie. Niezmienna została technika głosowania, w tym posiadanie przez każdą partię osobnej karty do głosowania.

Najbardziej istotne okazało się jednak zachowanie zasady, według której w komisjach wyborczych wszystkich szczebli członkami byli przedstawiciele partii politycznych biorących udział w wyborach. Nie udało się postkomunistom słowackim, skupionym w HZDS zmienić tej zasady. Wprowadzenie zasady według której sędziowie byłiby członkami komisji wyborczych - w szczególności szczebla ponadobwodowego - oznaczałoby kontrolę tych komisji przez partię rządzącą poprzez dobór do komisji lojalnych wobec HZDS sędziów.

W stosunku do ordynacji obowiązującej w poprzednich wyborach do Słowackiej RN w 1998 roku miały miejsce dwie istotne kategorie zmian.

Pierwsza kategoria zmian wiązała się z dążeniem do uproszczenia poprzednio obowiązującego systemu wyborczego.²⁰ W nowelizacji ustawy wyborczej (ZbZ.181/1998) ustalono, że cały kraj jest jednym stu pięćdziesięciomandatowym okręgiem wyborczym.²¹ To eliminowało etap ustalania ile mandatów powinno znaleźć się w okręgu. Podział mandatów nadal odbywał się w oparciu o formułę Hagenbach-Bischoffa. Kwotę - ilość głosów upoważnionych do otrzymania mandatów - obliczano dzieląc wszystkie głosy ważne, oddane w skali kraju, na listy uprawnione do otrzymania mandatu (takie które spełniły wymagania związane z progiem wyborczym) dzielono przez 151. Następnie dzielono ilość głosów otrzymanych przez daną listę przez wcześniej wyliczoną kwotę i przydzielono tyle mandatów, ile razy kwota mieściła się w liczbie głosów oddanych na daną partię. Nową zasadą - upraszczającą procedurę podziału mandatów - jest wprowadzenie zasady największych reszt. Polegała ona na tym, że nieprzydzielone w oparciu o metodę kwotową mandaty przydzielano listom w kolejności największych reszt głosów, których nie użyto do otrzymania mandatu.²²

Druga kategoria zmian w nowelizacji ordynacji wyborczej wprowadzonej przez postkomunistów z HZDS i jej satelitów w 1998 roku, miała na celu spowodowanie klęski wyborczej

19 Uproszczenie sposobu podziału, wprowadzone w słowackich wyborach w 1998 r., omawiamy poniżej.

20 Ten system wyborczy opisany jest w paragrafie dotyczącym systemu wyborczego do niższej izby parlamentu Republiki Czeskiej. Główną różnicą i specyfiką słowacką była inna liczba okręgów wyborczych i nieco inne progi wyborcze.

21 Poprzednio (1990 - 1994) kraj był podzielony na cztery okręgi.

22 W oryginale „najwaci zostatok delenia” („największa reszta dzielenia”) - tzn. reszta głosów, które zostały po podzieleniu wszystkich głosów oddanych na listę partyjną przez kwotę (liczbę głosów niezbędną do otrzymania mandatu).

dwóch koalicji - głównego rywala HZDS, Słowackiej Koalicji Demokratycznej (SDK), składającej się z pięciu partii,²³ oraz Koalicji Węgierskiej (MK),²⁴ w skład której wchodziły trzy partie reprezentujące mniejszość węgierską. Nowelizacja ordynacji przewidywała swoiście pojmowany próg wyborczy: pięcioprocentowy próg obowiązywał również koalicje w taki sposób, że każda partia wchodząca w skład koalicji powinna była osobno uzyskać co najmniej pięć procent głosów ważnie oddanych w skali kraju (ZbZ. 181/1998 § 44). Oznaczało to, że pięciopartyjna koalicja SDK powinna była otrzymać przynajmniej 25 procent głosów, przy czym byłoby to niewystarczające do otrzymania mandatów, jeżeli nawet jedna z pięciu partii wchodzącej w skład SDK otrzymałaby mniej niż pięć procent głosów.²⁵ Podobna sytuacja dotyczyła trójpartyjnej Koalicji Węgierskiej (MK).²⁶

Po uchwaleniu ordynacji wyborczej Słowacka Koalicja Demokratyczna, jak również Koalicja Węgierska zarejestrowały się jako partie polityczne, a nie koalicje, zachowując dawne nazwy. Dzięki temu ten oryginalny wkład postkomunistów z HZDS w dotychczas istniejące systemy wyborcze okazał się nieskutecznym narzędziem inżynierii elektoralfnej. Należy w tym miejscu podkreślić, że tak - wydawałoby się - absurdalnie pojęty próg wyborczy dla koalicji, został przyjęty zgodnie z regułami demokracji. Wyżej omówiona nowelizacja dotycząca progu wyborczego jest jaskrawym przykładem na to, jak reguły ordynacji wyborczej, a w szczególności systemu wyborczego są zawsze - w mniejszym lub większym stopniu - narzędziem inżynierii elektoralfnej korzystnej dla jednych ugrupowań, a niekorzystnej dla innych.

CHORWACJA

Parlament Republiki Chorwacji jest dwuizobowy. Izba Przedstawicielska liczy niemniej niż stu i nie więcej niż stu sześćdziesięciu posłów. Izba Żupanii²⁷ liczy sześćdziesięciu trzech przedstawicieli - po trzech przedstawicieli z każdej żupanii. Prezydent Republiki może powołać w skład Izby Żupanii do pięciu przedstawicieli spośród „obywateli szczególnie zasłużonych dla Republiki”. „Prezydent Republiki po zakończeniu kadencji pozostaje dożywotnio członkiem Izby Żupanii” (KCH art. 71). Deputowani do obu izb Saboru wybierani są na czteroletnią kadencję (KCH art. 72).

System wyborczy do Izby Przedstawicielskiej

W wyborach do Izby Przedstawicielskiej wyborca dysponuje dwoma głosami.²⁸ System wyborczy do Izby Przedstawicielskiej²⁹ składał się w 1995 roku z czterech segmentów:

I. W segmencie większościowym wybierano 28 posłów w okręgach jednomandatowych. Mandat w okręgu otrzymywał poseł, który uzyskał zwykłą większość głosów.

23 W skład SDK wchodzili: chrześcijańscy demokraci (KDS), liberałowie (DU), socjaldemokraci o niekomunistycznym rodowodzie (SDSS), demokraci (DS) oraz zieloni (SZ).

24 Na Słowacji w ordynacjach wyborczych w latach 1990 - 1998 nie było żadnych przywilejów dla mniejszości.

25 W ramach SDK trzy partie (SDSS, ZS, DS) nie były w stanie samodzielnie zdobyć 5%.

26 Partie węgierskie otrzymały łącznie w latach 1990 - 1994 od 8 do 10 procent głosów. Według nowej ordynacji trójpartyjna koalicja musiałaby uzyskać piętnaście procent głosów, żeby wziąć udział w podziale mandatów.

27 Żupania jest największą jednostką podziału administracyjnego. Republika Chorwacji podzielona jest na 21 żupanii.

28 Nie bierzemy w tym wypadku pod uwagę segmentu III, w którym wyborca dysponował jednym głosem.

29 Trzykrotnie wybory jakie odbyły się dotychczas w Republice Chorwacji (1990, 1992, 1995) przeprowadzone zostały w oparciu o różne systemy wyborcze; również ustalona przez ordynację wyborczą liczba posłów była za każdym razem różna. Ordynacja wyborcza do Saboru w „Narodne Novine” - 21/1992, 1/1993, 20/1995.

II. W segmencie proporcjonalnym wybierano 80 posłów. Kraj stanowi jeden osiemdziesięcio-mandatowy okręg. W podziale mandatów mogą uczestniczyć partie, które otrzymały co najmniej pięć procent głosów ważnych w skali kraju. Dla koalicji składającej się z dwóch partii próg wynosił osiem procent, a dla koalicji składającej się z większej ilości partii - jedenaście procent.

Podział mandatów odbywa się w oparciu o formułę d'Hondta, a wyborca głosuje na sztywne listy partyjne.

III. Segment diaspory, wprowadzono w wyborach w 1995 roku. W tym segmencie wybierano 12 posłów. Według rządzącej partii HDZ podstawę do wprowadzenia tego segmentu stanowił artykuł 45 konstytucji: „... zapewnia się wykorzystanie praw wyborczych tym obywatelom, którzy w czasie wyborów znajdują się poza granicami Republiki poprzez umożliwienie im głosowania w państwach pobytu albo w inny sposób określony w ustawie”. Powoływano się również na fakt, że ilość Chorwatów mieszkających poza granicami kraju i posiadających podwójne obywatelstwo jest znaczna oraz na ochronę praw mniejszości chorwackiej zagranicą.

Krytycy tej zasady, wpisanej do ordynacji wyborczej, twierdzili, że jest ona antykonstytucyjna i wynika z inżynierii elektorальной (instrumentalizacji ordynacji wyborczej) praktykowanej przez rządzącą Chorwacką Wspólnotę Demokratyczną (HDZ).³⁰ Rzeczywiście wszystkie 12 mandatów w tym segmencie zdobyła HDZ, co wynikało ze znanego - również ustawodawcom - faktu, że diaspora w olbrzymiej większości popiera partię rządzącą, uznawaną za siłę sprawczą utworzenia suwerennej Republiki Chorwackiej.

„Diaspora” stanowiła jeden „okręg” wyborczy, a przydział mandatów odbywał się na takich zasadach jak w segmencie drugim.

IV. Segment mandatów, przeznaczonych dla mniejszości narodowych, liczył 7 posłów.

a) Trzech posłów wybieranych było spośród mniejszości serbskiej. Na tej osobnej liście wybierano trzech kandydatów, którzy zdobyli najwięcej głosów.

b) Czterech posłów wybierano spośród odrębnych list następujących mniejszości (po jednym mandacie):

włoskiej,
węgierskiej,
czeskiej i słowackiej,
ukraińskiej, rusińskiej, niemieckiej i austriackiej.

Kandydat, który zdobył najwięcej głosów otrzymywał mandat. Wyborca oprócz głosu na listę mniejszości posiadał drugi głos w segmencie proporcjonalnym.

Krytycy twierdzili, że zapis ordynacji o mniejszościach narodowych prowadził do takiej reprezentacji narodowości, jaka istniała w Radzie Narodowości Związku Sowieckiego, sugerując w ten sposób, że „przedstawiciele” mniejszości narodowych otrzymujący mandaty na zasadach uprzywilejowanych, reprezentują faktycznie partię rządzącą HDZ.

System wyborczy do Izby Županii

Wybory do Izby Županii³¹ odbywają się w innym terminie niż wybory do Izby Przedstawicielskiej. Wyborca dysponuje jednym głosem.

30 Dyskusje toczące się wokół ordynacji wyborczej w Chorwacji referuje M. Kasapović - *Izborni rezultati - analiza*, „Erasmus” 3/1995.

31 Dotychczas wybory do Izby Županii odbyły się dwukrotnie - w 1993 i 1997 r. według ww. ordynacji („Narodne Novine” - 21/1992; 1/1993). Kompetencje izby wyższej są ograniczone. Wśród istotniejszych należy wymienić przedkładane Izbie Przedstawicielskiej własnych projektów ustaw, oraz możliwość skierowania uchwalonej przez izbę niższą ustawy do ponownego rozpatrzenia. Ponowne uchwalenie takiej ustawy wymaga większości głosów ponad połowy deputowanych do Izby Przedstawicielskiej (por. KCH art. 81).

W każdej z dwudziestu jeden żupanii obywatele „wybierają bezpośrednio trzech deputowanych, na podstawie powszechnego i równego prawa wyborczego, w głosowaniu tajnym”. (KCH art. 71). Każda żupanii stanowi trzymandatowy okręg wyborczy. Wyborca dysponuje jednym głosem, który oddaje na sztywną, okręgową listę partyjną (koalicyjną). Metoda podziału mandatów w okręgu opisana jest w ordynacji wyborczej przy pomocy formuły Th. Hare, lecz faktycznie przydział mandatów odbywa się w oparciu o formułę d’Hondta (liczba głosów w okręgu oddanych na listy partyjne dzielona jest przez kolejne trzy liczby naturalne). Formalnie podział mandatów odbywa się proporcjonalnie (wielomandatowy okręg wyborczy, oraz formułę stosowaną w ordynacjach „proporcjonalnych”). Jednak bardzo małe, trzymandatowe okręgi wyborcze były powodem dużej dysproporcjonalności między liczbą otrzymanych głosów a liczbą zdobytych mandatów, dysproporcjonalności charakterystycznej dla większościowych systemów wyborczych.

W podziale mandatów w okręgu mogą brać udział listy partyjne (koalicyjne), które otrzymały w okręgu co najmniej pięć procent głosów. W rzeczywistości jednak tzw. próg naturalny³² był w okręgach znacznie wyższy, ze względu na to, że były to okręgi bardzo małe, trzymandatowe. Zapis dotyczący progu pięcioprocentowego jest kolejnym elementem inżynierii (socjotechniki) elektoralfnej. W Chorwacji ważnymi elementami składającymi się na możliwość skutecznej socjotechniki były dominująca pozycja partii rządzącej w mediach (szczególnie w mediach elektronicznych), oraz ordynacja wyborcza dająca możliwość publikowania wyników sondaży przedwyborczych aż do dnia poprzedzającego wybory. W istniejącej sytuacji media publikowały korzystne dla partii rządzącej sondaże sugerując, że głosy oddane na inne partie będą głosami zmarnowanymi. Przekonanie to wzmacniał wśród wyborców pięcioprocentowy próg ustawowy, który w tym kontekście miał znaczenie przede wszystkim psychologiczne.

Krytycy systemu wyborczego do Izby Żupanii³³ wskazywali również na to, że o ile w okręgu Zagrzeb Miasto trzech przedstawicieli wybierało 716 tysięcy wyborców, to w okręgu Licko-Senjskim uprawnionych do wybrania trzech przedstawicieli w okręgu było 48 tysięcy obywateli. W świetle powyższych danych wpisana do ordynacji wyborczej zasada równości wymagała bardzo specyficznej interpretacji.

MACEDONIA

Parlament Republiki Macedonii jest jednoizbowy. Liczy od 120 do 140 posłów (KM art. 62). W przeprowadzonych dotychczas trzykrotnie wyborach do parlamentu (1990, 1994, 1998) wybierano 120 posłów. Nowa ordynacja wyborcza obowiązywała w wyborach w 1998 roku.³⁴ Wyborca dysponował dwoma głosami - jednym w segmencie większościowym i jednym w segmencie proporcjonalnym.

W segmencie proporcjonalnym wybierano trzydziestu pięciu posłów. Kraj stanowił jeden trzydziestopięciomandatowy okręg. W przydziale mandatów w tym segmencie mogły uczestniczyć partie (koalicje), które otrzymały co najmniej pięć procent głosów ważnych, oddanych w skali kraju, w tym segmencie wyborczym. Wyborcy głosowali na sztywne listy partyjne. Podział mandatów następował w oparciu o formułę d’Hondta.

32 Próg naturalny to rzeczywisty procent głosów niezbędny do otrzymania mandatów, który nie jest tak jak próg ustawowy zapisany w ordynacji wyborczej.

33 S. D. Antoljak - *Volite na hrvatskem v Županijski Dom Sabora*, „Teorija in praksa” 5/6 - 1993.

34 „Služeben Westnik” 34/1998. W wyborach w 1990 i 1994 roku wybierano posłów w 120 jednomandatowych okręgach wyborczych. Jeżeli żaden z kandydatów w okręgu nie otrzymał większości absolutnej głosów ważnych w okręgu, odbywała się druga tura wyborów. W drugiej turze wyborów uczestniczyło dwóch kandydatów, którzy w okręgu zdobyli w pierwszej turze najwięcej głosów. W drugiej turze mandat otrzymywał kandydata, który otrzymał większość głosów.

W segmencie większościowym wybierano osiemdziesięciu pięciu posłów w okręgach jednomandatowych. Mandat w okręgu otrzymywał kandydat, który uzyskał absolutną większość głosów ważnych oddanych w okręgu. W okręgach, w których warunek ten nie został spełniony odbywała się druga tura wyborów. W drugiej turze wyborów uczestniczyło dwóch kandydatów, którzy w pierwszej turze otrzymali najwięcej głosów w okręgu. W drugiej turze mandat otrzymał kandydat, który w okręgu zdobył większość głosów.

W dotychczasowych wyborach parlamentarnych, wyborcy nie mogli głosować poza granicami kraju.

SŁOWENIA

Parlament Republiki Słowenii jest dwuizbowy. Zgromadzenie Państwowe składa się z 90 posłów (KSE art. 80). W skład Rady Państwa wchodzi 40 członków: 4 przedstawiciele pracodawców, 4 przedstawiciele pracobiorców, 4 przedstawiciele rolników, rzemieślników i osób wykonujących wolne zawody, 6 przedstawiciele dziedzin pozagospodarczych, 22 przedstawiciele interesów lokalnych (KSE art. 96). Kadencja Rady Państwa trwa pięć lat. Druga izba parlamentu nawiązuje do jugosłowiańskich, socjalistycznych tradycji i w pewnym sensie łączy w sobie istniejące w socjalistycznej Jugosławii, ale również w Słowenii w latach 1990 - 1992, Izbę Pracy Zespolonej i Izbę Gminną (Terytorialną).

System wyborczy do Zgromadzenia Państwowego

Kadencja izby niższej - Zgromadzenia Państwowego trwa cztery lata. Wyborca dysponuje jednym głosem. System wyborczy³⁵ jest w zasadzie dwusegmentowy³⁶. Kraj podzielony jest na osiem okręgów, w których liczba ludności jest mniej więcej jednakowa.³⁷ W każdym okręgu jest jedenaście mandatów. Podział mandatów w okręgu odbywa się w oparciu o formułę Th. Hare'a. W praktyce oznacza to, że kwota potrzebna do otrzymania jednego mandatu wynosi jedną jedenastą głosów ważnych oddanych w okręgu. Głosy niewykorzystane w tym podziale mandatów sumowane są dla poszczególnych list w skali kraju. Również mandaty, których nie przydzielono w pierwszym etapie podziału w okręgach, przeniesione zostają do drugiego etapu podziału. W drugim etapie podziału kraj stanowi jeden okręg wyborczy. Podział mandatów odbywa się w oparciu o formułę d'Hondta. Do podziału mandatów w drugim etapie, w którym kraj stanowi jeden okręg, dopuszczone są listy, które w pierwszym etapie otrzymały przynajmniej trzy mandaty. W praktyce oznacza to próg zaporowy od 3 do 3,5 procent głosów ważnych oddanych w skali kraju.³⁸

Dwa mandaty przydzielone zostają mniejszościom narodowym³⁹ - po jednym mandacie otrzymuje na zasadach uprzywilejowanych mniejszość węgierska (stanowiąca 0,4 procenta ludności) oraz mniejszość włoska (0,1 procenta ludności). W tym celu tworzone są dwa nieterytorialne okręgi - węgierski i włoski.

35 Ordynacja wyborcza - „Uradni List” - 24/1992.

36 Dwa spośród dziewięćdziesięciu mandatów należą do segmentu mniejszości narodowych.

37 Różnica dopuszczalna to dziesięć procent w stosunku do średniej krajowej obliczonej dla okręgu.

38 Obliczenia własne w oparciu o dane z wyborów w 1992 i 1996 roku.

39 Zasada ta wpisana jest do Konstytucji: „W skład Zgromadzenia Państwowego musi być zawsze wybrany jeden przedstawiciel wspólnoty włoskiej i jeden węgierskiej” (KSE art. 80).

Wybór przedstawiciela każdej z mniejszości odbywa się w oparciu o system większościowy według techniki głosowania Borda.⁴⁰ Mandat otrzymuje kandydat, który uzyska największą ilość punktów.

Przedstawiciele mniejszości narodowych - w istotnych kwestiach - głosowali tak jak posłowie partii postkomunistycznych (ZLSD i LDS).

W Słowenii uchwalenie nowelizacji ordynacji wyborczej wymaga większości dwu trzecich głosów wszystkich posłów Zgromadzenia Państwowego⁴¹ (KSE - art. 80). Inną ścieżką zmiany ordynacji jest referendum. Zgromadzenie Państwowe jest związane wynikiem referendum (KSE - art. 90), jeżeli referendum spełniło warunki przewidziane w ustawie.

Słowenia była dotychczas jedynym państwem w regionie, w którym przeprowadzono referendum w sprawie ordynacji wyborczej. Na początku grudnia, po wyborach do Zgromadzenia Państwowego⁴² w 1996 r. odbyło się referendum w sprawie ordynacji do Zgromadzenia Państwowego. Większość uczestników referendum opowiedziała się za systemem większościowym z dwiema turami. Referendum zostało uznane jednak za nieważne.

ESTONIA

Parlament Republiki Estonii jest jednoizbowy. Riigikogu liczy stu jeden posłów (KE art. 60). Wyborca dysponuje jednym głosem. Wybory odbywają się w oparciu o zasadę proporcjonalności (KE art. 60).

Kraj podzielony jest na jedenaście okręgów wielomandatowych (od 7 do 12 mandatów w okręgu).⁴³ W okręgach rejestrowane są listy partyjne oraz kandydaci indywidualni. Partie (koalicje) rejestrują również listę ogólnokrajową. Wyborca głosuje na jednego kandydata - na karcie wyborczej wpisuje numer kandydata, na którego głosuje. W przypadku jeżeli kandydat ten figuruje na którejś z list partyjnych zarejestrowanych w okręgu, głos ten uznawany jest również za głos oddany na tę listę partyjną.

System wyborczy jest dwusegmentowy. Podział mandatów następuje w kolejnych etapach:

I. Oblicza się kwotę głosów niezbędną do otrzymania mandatu w każdym z wielomandatowych okręgów. Kwota dla okręgu obliczana jest w oparciu o formułę Hare'a (liczba głosów ważnych oddanych w okręgu dzielona przez liczbę mandatów w okręgu).

II. Mandaty zdobywają w okręgu kandydaci, na których oddano liczbę głosów przynajmniej równą kwocie wyliczonej dla okręgu. Zasada ta daje szansę otrzymania mandatów nie tylko przez kandydatów dużych partii, ale również kandydatów niezależnych, jak również kandydatów z mniejszych partii - które nie zdobyły w skali kraju więcej niż pięć procent głosów.

III. Pozostałe głosy - głosy resztkowe, które nie zostały wykorzystane do otrzymania mandatu przez poszczególnych kandydatów, są podstawą do przydziału listom partyjnym pozostałych, nieprzydzielonych jeszcze, mandatów w okręgu. Każda lista partyjna otrzymuje tyle mandatów, ile razy kwota (liczba głosów konieczna do zdobycia mandatu) mieści się w liczbie głosów oddanych na tę listę w okręgu. W ramach listy partyjnej mandaty otrzymują kandydaci w kolejności liczby głosów jaką uzyskali, a nie w kolejności ustalonej przez partię.

40 Wyborca szereguje kandydatów zgłoszonych na liście. Na przykład w przypadku trzech kandydatów, kandydat oznaczony jako pierwszy otrzymuje trzy punkty, jako drugi - dwa punkty, jako trzeci - jeden punkt.

41 Drugim krajem w regionie obok Słowenii, w którym dla uchwalenia lub zmiany ordynacji wyborczej wymagana jest większość dwóch trzecich głosów są Węgry.

42 Wybory odbyły się 10 listopada 1996 roku.

43 Ordynacja wyborcza „Riigi Teataja” - WER - 13/1992, PAE - 38/1994 oraz PAE 7 i 15/1995. Podstawą nowelizacji była ordynacja wyborcza z 1992 roku. Jedyną istotną zmianą w nowelizacji z 1995 było zmniejszenie ilości okręgów wyborczych z dwunastu do jedenastu, oraz wprowadzenie minimum głosów niezbędnych do otrzymania mandatu przez kandydata z okręgowej listy partyjnej. Liczba otrzymanych głosów indywidualnych przez takiego kandydata powinna być nie mniejsza niż jedna dziesiąta kwoty.

IV. Nieprzydzielone mandaty i pozostałe (resztkowe) głosy z etapów I-III są podstawą podziału mandatów w segmencie ogólnokrajowym. Listy ogólnokrajowe zgłaszane przez partie są sztywne. Na partyjnych listach ogólnokrajowych znajdują się kandydaci, którzy w poprzednich etapach nie otrzymali mandatu. W podziale mandatów ogólnokrajowych biorą udział tylko partie, które w wyborach otrzymały przynajmniej pięć procent głosów ważnych oddanych w skali kraju. Podział mandatów w tym segmencie odbywa się przy pomocy zmodyfikowanej formuły d'Hondta ($1, 2^{0.9}, 3^{0.9}$ itd.).

LITWA

Parlament Republiki Litwy jest jednoizbowy. Sejm liczy 141 posłów (KL - art. 55). System wyborczy jest mieszany (dwusegmentowy).⁴⁴ Wyborca dysponuje dwoma głosami. Jeden głos oddaje w okręgu jednomandatowym (segment większościowy) i jeden w okręgu wielomandatowym (segment proporcjonalny).

W segmencie większościowym przydzielanych jest 71 mandatów w okręgach jednomandatowych. Mandat w okręgu otrzymuje kandydat, który otrzyma absolutną większość głosów. W okręgach jednomandatowych, w których nie spełniono powyższego warunku, odbywa się druga tura wyborów, w której uczestniczą dwaj kandydaci, którzy w pierwszej turze zdobyli największą liczbę głosów. Mandat otrzymuje ten z kandydatów, który otrzyma większość głosów.

W segmencie proporcjonalnym przydzielanych jest 70 mandatów. Kraj stanowi jeden siedemdziesięciomandatowy okręg. W podziale mandatów uczestniczą partie, które otrzymały przynajmniej pięć procent głosów oddanych w segmencie proporcjonalnym. W przypadku koalicji - niezależnie od ilości partii wchodzących w jej skład - próg wyborczy wynosi siedem procent. W segmencie tym przydział mandatów odbywa się według formuły kwotowej, tzw. Hare quota. Jeśli w oparciu o tę formułę nie zostaną przydzielone wszystkie mandaty, stosuje się metodę największych reszt. Partia (koalicja) zgłasza do Głównej Komisji Wyborczej czy jej lista jest sztywna (kolejność kandydatów ustalona przez partie nie ulega zmianie) czy też preferencyjna - wyborca może zgłosić pozytywne (zaznaczenie nazwiska) bądź negatywne (wykreślenie nazwiska) preferencje wobec kandydatów umieszczonych na danej liście.

W ordynacji, która obowiązywała w wyborach do parlamentu w 1992 roku,⁴⁵ istniał przywilej dla mniejszości narodowych. W praktyce dotyczył on mniejszości polskiej. Komitety wyborcze mniejszości narodowych nie były objęte zasadą progu wyborczego. W ordynacji wyborczej z 1996 roku przywilej ten został zniesiony, co w praktyce pozbawiło listę Związku Polaków na Litwie możliwości zdobycia mandatów w segmencie proporcjonalnym.

44 Ordynacja wyborcza obowiązująca w 1996 roku (WLR - 424/1996) jest nowelizacją ordynacji z 1992 roku (WLR - 635/1992). W 1992 r. istniał tylko jeden, czteroprocentowy próg wyborczy.

45 Zob. WLR - 635/1992.

LOTWA

Parlament Republiki Łotwy jest jednoizbowy. Sejm liczy 100 posłów, a jego kadencja trwa trzy lata (KŁ art. 5, art. 10). Wyborca dysponuje jednym głosem. System wyborczy jest jednosegmentowy.⁴⁶ Kraj podzielony jest na pięć wielomandatowych okręgów wyborczych. Okręgi wyborcze pokrywają się z terytorium czterech zeme (województw), przy czym jeden okręg stanowi miasto wydzielone Ryga. W okręgu wyborczym jest od 14 do 26 mandatów. W podziale mandatów biorą udział listy (partie lub koalicje partyjne), które w skali kraju otrzymały co najmniej pięć procent głosów. Wyborca może głosować na listę (na kolejność kandydatów istniejącą na liście) lub wyrazić preferencje pozytywne (zaznaczenie konkretnego kandydata z listy) bądź negatywne (skreślenie z listy). Podział mandatów odbywa się w okręgach w oparciu o formułę Sainte Lague'a: liczba głosów oddanych w okręgu na każdą listę - uprawnioną do uczestniczenia w podziale mandatów - dzielona jest przez kolejne liczby nieparzyste (1, 3, 5 itd.). Ilorazy uzyskane w ten sposób szereguje się w porządku od największego do najmniejszego. W tym porządku przydziela się mandaty w każdym okręgu, aż do ich wyczerpania. Wyborca może głosować na listę (uznać kolejność kandydatów ustaloną przez partie lub wyrazić wobec wszystkich kandydatów na liście swoje preferencje - pozytywne (poprzez znak +) bądź negatywne (skreślenie kandydata). Mandaty otrzymują kandydaci według ilości wskazań wyborców (art. 56 LES - 1995).⁴⁷

RUMUNIA

Parlament składa się z Izby Deputowanych oraz Senatu. Wybory do obu izb odbywają się „w drodze głosowania powszechnego, równego, bezpośredniego, tajnego i wolnego, zgodnie z ustawą wyborczą”. (KR art. 59(1)). Organizacje „mniejszości narodowych, nieosiągające w wyborach liczby głosów pozwalających na ich reprezentację w Parlamencie, mają prawo do jednego mandatu do Izby Deputowanych” (KR art. 59(2)). Regulacja ta wyklucza reprezentowanie na tych zasadach mniejszości węgierskiej. Tylko jedna organizacja może reprezentować daną mniejszość narodową.⁴⁸

Liczbę deputowanych oraz senatorów określa ordynacja wyborcza proporcjonalnie do liczby ludności kraju. Kadencja każdej izby trwa cztery lata i nie jest przewidziana okresowa wymiana żadnej z nich.

46 W oparciu o ustawę wyborczą z 1995 roku - LES, 1995 - odbyły się wybory w 1995 i 1998 roku. Ustawa wyborcza do Sejmu z 1992 r. (WLR: 46-48/1992) była podstawą wyborów w 1993, 1995 i 1998 roku. W zasadzie kolejne trzy wybory odbywały się w oparciu o tę samą ustawę. Jedyną istotniejszą zmianą wprowadzoną w nowelizacji w 1995 roku było podniesienie progu wyborczego z czterech do pięciu procent.

47 Ilość wskazań wyborców na kandydata z listy obliczono w następujący sposób: w przypadku głosowania bez zaznaczania preferencji, każdy kandydat na liście jest uznany za wskazanego. Do tych wskazań dodaje się preferencje pozytywne. Od tej sumy wskazań odejmuje się wskazania negatywne.

48 W wyborach w 1990 roku, trzynaście mniejszości narodowych otrzymało na tej zasadzie po jednym mandacie. Nadal zdominowany przez postkomunistów parlament w lipcu 1992 r. podwyższył tę liczbę do piętnastu mandatów. Również w wyborach w 1996 roku na uprzywilejowanych zasadach odbywał się przydział piętnastu mandatów, które otrzymały organizacje mniejszości faktycznie kontrolowanych przez komunistów a później przez ich spadkobierców. Krytycy uprzywilejowania mniejszości narodowych i etnicznych wskazywali, że hasło dbałości o mniejszości narodowe wykorzystano faktycznie do poszerzenia ilości mandatów postkomunistycznych, aż o 5 procent mandatów w parlamencie. Por. V. Pasti - *Romania in tranzitie*, Bucarest 1995.

Nową ordynację wyborczą przyjęto w 1992 roku.⁴⁹ W oparciu o tę ustawę odbyły się nie tylko wybory parlamentarne w 1992 roku, ale również ostatnie wybory przeprowadzone w 1996 roku.

Ustawa wyborcza na nowo określiła⁵⁰ liczbę deputowanych i senatorów. Izba Deputowanych liczy 328 przedstawicieli, przy czym jeden mandat przypada na 70 tysięcy mieszkańców. Ponadto w Izbie Deputowanych 15 mandatów było zarezerwowanych dla mniejszości narodowych i etnicznych. Każda taka mniejszość, która nie była w stanie zdobyć mandatu na zasadach ogólnie przyjętych, miała prawo do otrzymania mandatów z segmentu dla mniejszości. Ten segment mandatów nie mógł liczyć więcej niż pięć procent mandatów obsadzonych na zasadach ogólnie przyjętych. W 1996 roku na zasadzie uprzywilejowanej piętnaście mniejszości narodowych - stanowiących łącznie niecałe 1% mieszkańców Rumunii - otrzymało 4,5 procent mandatów w liczącej 343 posłów izbie niższej. Senat liczył 119 senatorów. Jeden mandat senatora przypadał na 160 tysięcy mieszkańców. W oparciu o tę normę obliczono ile mandatów senatorskich przypada na poszczególne województwa. W wyborach do Senatu nie było przywilejów dla mniejszości narodowych.

System wyborczy

Podział mandatów odbywa się według zasad wspólnych dla Izby Deputowanych i Senatu. Wyborca dysponuje jednym głosem w wyborach do Izby Deputowanych i jednym głosem w wyborach do Senatu. Uznanie ważności wyborów nie jest uzależnione od poziomu frekwencji.⁵¹

W podziale mandatów uprawnione są do wzięcia udziału tylko partie polityczne, które w skali kraju uzyskały przynajmniej trzy procent ważnie oddanych głosów. W przypadku koalicji partyjnych istniała następująca eskalacja progów wyborczego: poczynając od drugiej partii każda partia wchodząca w skład koalicji podwyższała próg - uprawniający do uczestniczenia w podziale mandatów - o jeden procent. Jednak próg wyborczy niezależnie od ilości partii, wchodzących w skład koalicji, nie może być wyższy niż osiem procent.

W 1992 r. zasada progów wyborczych została zaskarżona do Trybunału Konstytucyjnego, jako zasada naruszająca konstytucyjną zasadę równości. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że ordynacja nie narusza tej zasady konstytucyjnej, zaś próg wyborczy zapobiega nadmiernej fragmentaryzacji Parlamentu.⁵²

Rumunia podzielona jest na 42 okręgi wyborcze, których terytorium pokrywa się z obszarem województw. Tylko w przypadku Miasta Stołecznego Bukareszt, dokonano podziału na dwa okręgi: Bukareszt i Ilfov - „strefę wiejską” (w oryginale „sectorul agricol” - przyp. W.P.). Ten ostatni okręg jest bardzo mały (4 mandatowy w wyborach do izby niższej i 2 mandatowy w wyborach do Senatu). W wyborach do Izby Deputowanych w okręgu jest od 4 do 12 mandatów, a w Bukareszcie 29 mandatów. W wyborach do Senatu ilość mandatów w okręgu wynosi od 2 do 5, a w Bukareszcie - 13 mandatów.

Podział mandatów dokonywany jest w kilku etapach:

I. W pierwszym etapie oblicza się kwotę (normę wyborczą) dla każdego okręgu według tzw. metody Hare quota. Kwota dla okręgu obliczana jest przez podzielenie wszystkich gło-

⁴⁹ MOR - 164/1992.

⁵⁰ Wybory w maju 1990 roku odbyły się na podstawie dekretu podpisanego przez przewodniczącego TRJN I. Ileiscu. Do izby niższej wybrano 387 deputowanych, ponadto 13 mandatów przydzielono 13 organizacjom różnych mniejszości narodowych, do Senatu wybrano 143 senatorów.

⁵¹ W wyborach w 1990 r. wybory w okręgu były uznawane za ważne, jeżeli uczestniczyło w nich powyżej 50 procent wyborców w okręgu.

⁵² Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego w MOR - 165/1992.

sów ważnie oddanych w okręgu przez liczbę mandatów w okręgu. Następnie WKW przydziela każdej liście tyle mandatów, ile razy kwota mieści się w liczbie głosów oddanych na każdą listę okręgową uprawnioną do uczestniczenia w podziale mandatów. Mandaty w obrębie każdej listy przydziela się w kolejności w jakiej kandydaci zostali na niej umieszczeni przez ugrupowanie polityczne. Listy te są sztywne, co oznacza że wyborca nie ma możliwości wyrażenia preferencji dla określonego kandydata w ramach jednej listy.

Kandydat niezależny może otrzymać mandat w okręgu jeżeli uzyska taką liczbę głosów wyborców okręgu, która jest nie mniejsza od wyliczonej dla okręgu kwoty. Mimo tego ułatwienia kandydaci niezależni nie otrzymali mandatów w wyborach w 1992 i 1996 roku.

Procedura stosowana w tym etapie podziału mandatów powoduje, że w okręgach pozostają niewykorzystane (resztkowe) głosy i nieprzydzielone mandaty, które OKW zgłasza do CKW.

II. W tym etapie podziału CKW sumuje niewykorzystane (resztkowe) głosy jakie otrzymała każda lista ugrupowania politycznego w skali całego kraju. Otrzymane przez każdą z list głosy dzieli się przez kolejne liczby porządkowe⁵³ (1, 2, 3 itd.). Mandaty przydziela się według wielkości ilorazów w kolejności od największego do najmniejszego.

Powyższy podział określa tylko ile mandatów dana lista otrzymuje w skali całego kraju, dlatego też konieczne jest określenie, z których list okręgowych ugrupowanie polityczne otrzyma te mandaty. W związku z tym CKW ustala - dla każdej listy osobno - jaki procent stanowią głosy niewykorzystane w poszczególnych okręgach w stosunku do głosów niewykorzystanych w całym kraju. Otrzymane w ten sposób procenty szereguje się - dla każdego ugrupowania - w kolejności od największego do najmniejszego. W ten sposób określa się okręgi, w których lista otrzyma mandaty przydzielone jej w drugim etapie obliczeń. W przypadku gdy ta metoda nie jest rozstrzygająca (np. jednakowy procent w okręgach) ostateczną decyzję któremu okręgowi przydzielić mandat, podejmuje kierownictwo partii politycznej.

Wyżej omówiony system wyborczy spełnia zapisany w ustawie wymóg proporcjonalności. Trzyprocentowy próg wyborczy prowadzi do większej fragmentaryzacji parlamentu. Jeżeli w wyborach w 1996 roku obowiązywałby pięcioprocentowy próg wyborczy w Izbie Deputowanych jak również w Senacie znalazłyby się tylko cztery ugrupowania polityczne, a nie sześć jak ma to miejsce obecnie.

WĘGRY

Zasady ogólne - konstytucyjne

Parlament Republiki Węgierskiej składa się z jednej izby - Zgromadzenia Krajowego wybieranego na okres czterech lat. Deputowani do parlamentu wybierani są w bezpośrednim i tajnym głosowaniu na podstawie powszechnego i równego prawa wyborczego.⁵⁴ Wyborca nie może głosować poza granicami kraju.

Do zmiany ustawy wyborczej do parlamentu (KW art. 71 p. 3) „wymagana jest liczba dwóch trzecich głosów obecnych deputowanych do Zgromadzenia Krajowego”.

Liczba posłów do Zgromadzenia Krajowego wynosi trzysta osiemdziesiąt sześć. Wyborca dysponuje dwoma głosami. Jeden oddaje na kandydata w okręgu jednomandatowym, a drugi na listę partyjną w okręgu wielomandatowym.

Łączna liczba 386 mandatów podzielona jest na trzy segmenty: 1) większościowy (okręgi jednomandatowe) 2) proporcjonalny (okręgi wielomandatowe), 3) rekompensacyjny (okrę-

⁵³ Według tzw. formuły d'Hondta.

⁵⁴ W Konstytucji Węgier istnieje również odrębny rozdział XIII - Podstawowe zasady prawa wyborczego.

giem jest cały kraj, a podstawą przydziału mandatów tzw. głosy resztkowe⁵⁵ obliczane w oparciu o wyniki w poprzednich segmentach). Celem tego segmentu jest usunięcie dysproporcji powodowanej przez segment większościowy, a więc zmniejszenie dysproporcji pomiędzy procentem głosów oddanych na listę partyjną, a procentem mandatów, jakie otrzymała.

Łączna liczba 386 mandatów podzielona jest na trzy segmenty. Każdy segment posiada odmienne zasady translacji głosów na mandaty:

1. Segment większościowy

W tym segmencie 176 parlamentarzystów wybieranych jest w okręgach jednomandatowych. Liczba mieszkańców w każdym z 176 okręgów jednomandatowych „powinna wynosić w przybliżeniu sześćdziesiąt tysięcy”.⁵⁶

Mandat w okręgu otrzymuje ten kandydat - partyjny lub niezależny - który uzyska absolutną większość głosów ważnych oddanych w okręgu. Warunkiem ważności głosowania w okręgu jest przynajmniej pięćdziesięcioprocentowa frekwencja. Gdy powyższe warunki zostaną spełnione, wówczas głosowanie w jednomandatowym okręgu jest ważne i skuteczne i mandat otrzymuje kandydat, który uzyskał absolutną większość głosów. W okręgach, w których żaden z kandydatów nie otrzymał większości absolutnej, odbywa się ponowne głosowanie - druga tura głosowania. Druga tura głosowania odbywa się dwa tygodnie po pierwszej turze i biorą w niej udział kandydaci, którzy otrzymali przynajmniej piętnaście procent głosów ważnych oddanych w pierwszej turze. Jeżeli nie ma przynajmniej trzech takich kandydatów, którzy spełnili powyższy warunek, to wówczas udział w drugiej turze wyborów bierze trzech kandydatów, którzy uzyskali kolejno największą liczbę głosów w okręgu.

W okręgu w którym pierwsza tura wyborów była nieważna - z powodu frekwencji poniżej 50 procent - w drugiej turze mają prawo wziąć udział wszyscy kandydaci uczestniczący w turze pierwszej. Druga tura wyborów jest ważna jeżeli weźmie w niej udział 25 procent wyborców w okręgu.⁵⁷

W drugiej turze głosowania mandat otrzymuje kandydat, który w okręgu jednomandatowym otrzymał zwykłą większość głosów ważnych.

2. Segment proporcjonalny

W tym segmencie 152 deputowanych wybieranych jest w dwudziestu okręgach wyborczych, których terytorium identyczne jest z obszarem 19 województw oraz okręgiem stołecznym. W siedemnastu okręgach jest od 4 do 9 mandatów, w dwóch odpowiednio 11 i 14 mandatów, a w Budapeszcie 28 mandatów. Głosowanie w okręgu wielomandatowym jest ważne jeżeli frekwencja w okręgu wyniesie przynajmniej pięćdziesiąt procent.

Do udziału w podziale mandatów w tym segmencie dopuszczano partie, które otrzymały co najmniej pięć procent głosów ważnych oddanych w skali kraju. W przypadku koalicji złożonej z dwóch partii próg wyborczy wynosił dziesięć procent, natomiast dla koalicji złożonej z większej ilości partii - piętnaście procent. Eskalację progu zaporowego wprowadzono w nowelizacji ustawy wyborczej w październiku 1997 roku (MK - 71/1997). W 1990 r. ordynacja zawierała tylko jeden, cztero procentowy próg wyborczy, a w 1994 wprowadzono jeden pięcioprocentowy próg zarówno dla partii jak również dla koalicji partyjnych.

⁵⁵ Por. Ustawa Wyborcza do Zgromadzenia krajowego: „Magyar Kozlony” - 77/1989, nowelizacja ustawy: MK - 17/1994 m.in. zmiana progu zaporowego z czterech na pięć procent oraz MK - 71/1997 - nowelizacja wprowadzająca m.in. eskalację progu wyborczego.

⁵⁶ Porównaj Aneks nr 1 ordynacji wyborczej.

⁵⁷ W praktyce nie było przypadku aby ten wymóg frekwencji nie został spełniony.

Podział mandatów (translacja głosów na mandaty) odbywa się w sposób następujący:

a) W każdym okręgu wielomandatowym sumuje się głosy oddane na partie (suma wszystkich głosów ważnych). Następnie suma ta dzielona jest przez liczbę mandatów w okręgu plus jeden. W ten sposób otrzymujemy tzw. kwotę, która obliczana jest dla każdego okręgu wielomandatowego. Powyższa formuła obliczania to tzw. Hagenbach-Bischoff quota.

b) W każdym okręgu wielomandatowym partia otrzymuje tyle mandatów, ile razy wyliczona w ww. sposób kwota dla okręgu mieści się w liczbie głosów oddanych na tę partię w tym okręgu wielomandatowym.

c) Zastosowana powyżej formuła, oraz niedopuszczenie stosowania zasady największych reszt nie pozwala na przydział wszystkich 152 mandatów. Dlatego mandaty, które nie zostały przydzielone przechodzą z segmentu proporcjonalnego do segmentu rekompensacyjnego. Według naszych obliczeń praktycznie przydzielano w tym segmencie od 120 do 125 mandatów.⁵⁸ Również głosy resztkowe - nie „pracujące” na zdobycie mandatu przez listę partyjną przechodziły do segmentu rekompensacyjnego.

3. Segment rekompensacyjny

Celem przydziału 58 mandatów⁵⁹ w tym segmencie jest zmniejszenie dysproporcjonalności między procentem uzyskanych głosów a procentem zdobytych przez listę partyjną mandatów. W przydziale mandatów mogą brać udział listy partyjne, które w segmencie proporcjonalnym zdobyły przynajmniej pięć procent głosów ważnych w skali całego kraju. W tym segmencie kraj traktowany jest jako jeden okręg wyborczy. Podstawą podziału mandatów jest suma głosów resztkowych,⁶⁰ jakie partia otrzymała w segmencie większościowym oraz w segmencie proporcjonalnym. Głosy resztkowe w segmencie większościowym to suma głosów oddanych na kandydatów listy partyjnej w pierwszej turze we wszystkich okręgach jednomandatowych, w których jej kandydaci nie otrzymali mandatu - ani w I ani w II turze. Natomiast głosy resztkowe w segmencie proporcjonalnym to suma głosów oddanych na listę partyjną we wszystkich okręgach wielomandatowych, za które partia nie otrzymała mandatów.⁶¹

Mandaty z segmentu rekompensacyjnego przydzielane są w oparciu o formuła Th. Hare (tzw. Hare quota) w następujący sposób:

a) Suma wszystkich głosów resztkowych uzyskanych przez wszystkie listy partyjne dzielona jest przez ilość wszystkich mandatów przydzielanych w segmencie rekompensacyjnym. Otrzymujemy w ten sposób tzw. kwotę - ilość głosów niezbędnych do otrzymania jednego mandatu.

b) Wszystkie głosy resztkowe otrzymane przez poszczególne partie dzieli się przez wyżej wymienioną kwotę. Każda partia otrzymuje tyle mandatów, ile razy kwota mieści się w sumie głosów resztkowych (oddanych na jej listę i jej kandydatów).

c) Jeżeli w wyniku powyższej procedury nie zostaną przydzielone wszystkie mandaty, to suma pozostałych głosów niewykorzystanych (nowe głosy resztkowe) przez wszystkie partie dzielona jest przez liczbę mandatów które jeszcze nie zostały przydzielone. W ten sposób otrzymujemy nową wartość kwoty. Następnie mandaty przydzielone są według mechanizmu

⁵⁸ Obliczenia własne w oparciu o dane z wyborów z 1990, 1994 i 1998 roku.

⁵⁹ W praktyce tych mandatów jest więcej - nawet dziewięćdziesiąt - ze względu na przesunięcia mandatów z segmentu proporcjonalnego do segmentu rekompensacyjnego. Przyczyny tego przesunięcia opisano w opisie mechanizmów i zasad stosowanych w segmencie większościowym.

⁶⁰ W oryginale „Toderek szavazat”.

⁶¹ Mechanizm powstawania głosów resztkowych w tym przypadku opisano w prezentacji segmentu proporcjonalnego.

opisanego w punkcie b). Procedurę taką - jeżeli jest to konieczne - powtarza się tyle razy, aż wszystkie mandaty zostaną przydzielone.

Wybory uzupełniające, w przypadku wygaśnięcia mandatu posła, odbywają się tylko w okręgach jednomandatowych. W przypadku drugiego i trzeciego segmentu mandat otrzymuje kandydat który był najwyżej umieszczony na liście, a nie otrzymał wcześniej mandatu.

Węgierska ordynacja wyborcza do parlamentu jest nie tylko najbardziej oryginalna w regionie lecz zawiera również mechanizmy, których celem jest pogodzenie dwóch sprzecznych wartości. Są nimi reprezentatywność składu parlamentu w stosunku do opcji politycznych wyrażonych w głosowaniu ze sprawnością funkcjonowania parlamentu, której nie sprzyja nadmierna fragmentaryzacja. Ponadto ordynacja ta zapewnia większy stopień proporcjonalności⁶² między uzyskanymi głosami a mandatami niż np. ordynacja, która obowiązywała w wyborach parlamentarnych w Polsce w 1993 i 1997 r. Na Węgrzech w odróżnieniu od Polski ani w Konstytucji ani w ustawie wyborczej nie przywołuje się zasady proporcjonalności.

Natomiast zasada konstytucyjna, zgodnie z którą do zmiany ordynacji wyborczej wymagana jest liczba dwóch trzecich obecnych deputowanych do parlamentu uniemożliwiła węgierskim socjalistom (MSZP) dokonania korzystnej dla siebie zmiany ordynacji ponieważ posiadali oni tylko 54 procent mandatów. Dokonana przez nas symulacja - w oparciu o dane z wyborów w 1998 r. - wskazuje że uchwalenie przez MSZP „brytyjskiego” systemu wyborczego⁶³ (systemu jednosegmentowego w którym w okręgach jednomandatowych, mandat otrzymuje kandydat, który otrzyma zwykłą większość głosów) doprowadziłoby do otrzymania przez socjalistów ok. 67 procent mandatów.

Dla liberałów (SZDSZ) - koalicyjnych partnerów postkomunistów - którzy posiadali 18 procent mandatów przyjęcie systemu „brytyjskiego” (first past the post) równoznaczne byłoby z ich klęską w wyborach, dlatego nie udzielili oni poparcia MSZP. Natomiast postkomuniści i liberałowie - posiadający łącznie 72 procent mandatów - po dokonaniu trafnej analizy siły poszczególnych partii politycznych i mentalności części liderów partii prawicowych, doszli do wniosku, że najkorzystniejszą ścieżką inżynierii elektoralnej - której celem było zmniejszenie szans prawicowej części spektrum politycznego - będzie wprowadzenie eskalacji progu wyborczego dla koalicji. Tak znowelizowana ordynacja wyborcza rzeczywiście doprowadziła do tego, że trzy mniejsze partie prawicowe - MDF, KDNP, MDNP, które otrzymały łącznie ok. 7 procent głosów w segmencie proporcjonalnym nie otrzymały żadnych mandatów - segmencie drugim i trzecim, ponieważ brały udział w wyborach osobno. Obowiązujący dawniej - w 1994 roku - jednolity pięcioprocentowy próg zaporowy, nie stanowiłby dla koalicji wyżej wspomnianych partii przeszkody w zdobyciu mandatu. Nowelizacja wprowadzona do ustawy wyborczej przez koalicję postkomunistyczno-liberalną, przy jednoczesnym przekonaniu liderów MDF, KDNP i MDNP, że wspólny udział w wyborach w segmencie proporcjonalnym z którąś z dwóch największych partii prawicowych - FiDESZ i FKGP - doprowadzi do utraty tożsamości małych partii prawicowych, spowodował utratę przez prawicową część spektrum politycznego ok. 10 procent mandatów.

Nowelizacja ustawy wyborczej dokonana przez postkomunistyczno-liberalną koalicję pół roku przed wyborami parlamentarnymi wskazuje, że partie te traktowały prawo jako instrument walki politycznej, natomiast głoszona zarówno przez socjalistów jak i liberałów apote-

⁶² Obliczenia własne w oparciu o dane z wyborów Węgierskich w 1998 roku i polskich w 1997 roku. Stopień tak zwanych „głosów zmarnowanych” był niemal identyczny, co eliminuje ich wpływ na stopień dysproporcjonalności. Na temat tzw. index of deviation from proportionality zob. R. Taagepera and M. Shugart - Seats and votes. New Haven 1989, oraz A. Lijphart - Electoral systems and party systems. New York 1994. Obliczone przez nas indeksy dotyczące węgierskich wyborów parlamentarnych wyniosły odpowiednio: LD: 9 oraz L-H: 17, natomiast w przypadku Polski odpowiednio: LD: 10 oraz L-H: 19.

oza państwa prawa, rządów prawa i stabilności systemu prawnego były w istocie tylko propagandową osłoną rzeczywistych działań.

UWAGI KOŃCOWE

W dwunastu państwach Europy Środkowo-Wschodniej stosowano różnorodne systemy wyborcze. System większościowy, w którym w jednomandatowym okręgu wyborczym dla otrzymania mandatu wystarczy uzyskanie względnej większości głosów w okręgu, uznawany przez badaczy za bardzo nieodpowiedni dla nowych demokracji, używany był tylko w wyborach do chorwackiej izby niższej parlamentu i dotyczył tylko małej części mandatów (segmentu obejmującego około 20 procent mandatów). Częściej stosowany był natomiast system większościowy z dwiema turami, najczęściej zaś korzystano z różnych odmian systemu proporcjonalnego.

Spośród dwunastu państw regionu przywileje wyborcze dla mniejszości narodowych istniały tylko w trzech krajach (w Rumunii, Chorwacji i Słowenii). Na Litwie wycofano się z tego typu regulacji w ustawie wyborczej z 1996 roku.

Tylko w czterech państwach regionu (Czechy, Słowacja, Węgry, Macedonia) wyborca nie mógł głosować poza granicami kraju. W pozostałych państwach regionu wyborcy mogą głosować w placówkach reprezentujących kraj za granicą (ambasadach, urzędach konsularnych), statkach itp. Ponadto, w republikach bałtyckich oraz w Słowenii wyborcy przebywający poza granicami kraju mają możliwość oddania głosu za pośrednictwem poczty. Najdalej idące, ale kontrowersyjne ułatwienia dotyczące głosowania poza granicami kraju istniały w Chorwacji (tzw. segment diaspyry).

W regionie obserwowano tendencję do instrumentalizacji ordynacji wyborczych do celów walki politycznej. W dojrzałych demokracjach zjawiska takie występują rzadziej - np. we Francji w 1986 roku zastąpiono system większościowy z dwiema turami systemem proporcjonalnym, a w 1988 roku powrócono do dawnego systemu większościowego.

Tylko w ograniczonym zakresie - ze względu na rozmiar opracowania - przedstawiono kontekst społeczno-polityczny, w którym powstawały ustawy wyborcze. Jest on jednak niezbędny dla ich zrozumienia, w szczególności tego, w jakim celu wprowadzane są w nich zmiany.

Budowa ładu demokratycznego wymaga kompletnego, precyzyjnego oraz stabilnego prawa wyborczego, zrozumiałego dla wyborców. Instrumentalizacja ordynacji wyborczych do celów walki politycznej, tworzenie systemów wyborczych *ad hoc* - z wyborów na wybory - nie służy budowie demokratycznego ładu.

**WYKAZ ŹRÓDEŁ
KONSTYTUCJE I DZIENNIKI USTAW**

Albania

- KA* Konstytucja Albanii, Wydawnictwo Sejmowe 1997.
GZ „Gazeta Zyrtare”.

Bułgaria

- KB Konstytucja na Republika Bułgaria, Sofia 1991.
DW „Dyrżawen Westnik”.

Chorwacja

- KCH Konstytucja Republiki Chorwacji, Wydawnictwo Sejmowe 1995.
NN „Narodne Novine”.

Republika Czeska

- KCZ Konstytucja Republiki Czeskiej, Wydawnictwo Sejmowe 1994.
SbZ „Sbirka Zakonu”.

Estonia

- KE Konstytucja Estonii, Wydawnictwo Sejmowe 1997.
WER „Wedomosti Estonskoj Republiki”.
PAE „Prawowye Akty Estonii”.

Litwa

- KL Konstytucja Republiki Litewskiej, Wydawnictwo Sejmowe 1994.
WLR „Wedomosti Litowskoj Respubliki”.

Łotwa

- KĻ Constitution (Satversme) of the Republic of Latvia, Riga 1995.
LES Law on Election to the Saeima, Riga 1995.
WĻR „Wedomosti Ļatwijskoj Republiki”.

Macedonia

- KM Ustaw na Republika Makedonija, Skopje 1992.
SW „Słužeben Westnik”.

** Skróty stosowane w opracowaniu.

Rumunia

- KR Konstytucja Rumunii, Wydawnictwo Sejmowe 1996.
MOR „Monitorul Oficial”.

Słowacja

- KSA Konstytucja Republiki Słowackiej, Wydawnictwo Sejmowe 1993.
ZbZ „Zbierka Zakonov”.

Słowenia

- KSE Konstytucja Republiki Słowenii, Wydawnictwo Sejmowe 1994.
UL „Uradni List”.

Węgry

- KW Konstytucja Republiki Węgierskiej, Wydawnictwo Sejmowe 1992.
MK „Magyar Kozlony”.

BIBLIOGRAFIA

- M. Harrop and W. L. Miller - *Elections and Voters*, London 1987.
Explication du vote, (sous la direction de D. Gaxie), Paris 1985.
A. Lijphart - *Electoral Systems and Party Systems*, New York 1994.
Legislation sur les systemes electoraux: rapports travail, „Etudes”, Pt.1-2. 1993.
Taagepera and M. Shugart - *Seats and Votes*, New Haven 1989.